

De bepaling van studielast in het hoger onderwijs

Een inventarisatie

Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW

Anja van den Broek

Joyce Bendig-Jacobs

Steffie Hampsink

Froukje Wartenbergh

Carlijn Braam

ResearchNed

september 2013

1 Samenvatting en conclusies

In artikel 7.4 van de WHW staat over de studielast beschreven dat deze wordt uitgedrukt in studiepunten en dat één studiejaar 60 studiepunten bedraagt, wat gelijk staat aan 1680 uren studie. De opleiding dient zodanig ingericht te worden dat 'de student in staat is het aantal studiepunten te behalen waarop de studielast voor een studiejaar gebaseerd is'. Wat betreft de deeltijdopleidingen bepaalt het instellingsbestuur de studielast. De summiere omschrijving in de wet houdt dus in dat het programma studeerbaar moet zijn voor iedere student die aan de toelatingseisen voldoet. In de Onderwijs- en Examenregeling (OER) wordt bepaald op welke gronden 'de examencommissie voor eerder met goed gevolg afgelegde tentamens of examens in het hoger onderwijs, dan wel voor buiten het hoger onderwijs opgedane kennis of vaardigheden, vrijstelling kan verlenen van het afleggen van een of meer tentamens'. Anders dan hiervoor beschreven bestaan er geen wettelijke normen voor de berekening van studielast, ook niet in het onderscheid naar vorm of achtergrond van de student. In de wet staat dus niet vastgelegd op welke wijze men tot de totale studielast van 60 EC per maand komt.

Een inventariserend onderzoek. Naar aanleiding van de bevindingen van de Onderwijsinspectie die zijn gepubliceerd in het rapport 'Goed Verkort' en discussies die daaruit voortvloeiden, heeft het ministerie van OCW ResearchNed gevraagd een inventariserend onderzoek uit te voeren naar de wijze waarop de studielast van opleidingen in het hoger onderwijs (bekostigd en niet-bekostigd) wordt bepaald en in hoeverre er doelgroepspecifieke aanpassingen zijn in de studielastbepaling. Het onderzoek is kwalitatief en inventariserend van aard. Dat houdt in dat er geen sprake is van een generaliseerbaar of representatief beeld van de stand van zaken in het hoger onderwijs. De opdracht voor het onderzoek was dan ook niet om te komen tot één norm, maar om te onderzoeken hoe men in de praktijk te werk gaat, welke variëteiten er aan de praktijk te ontleen zijn, met name daar waar het gaat om specifieke doelgroepen, zoals werkende studenten en studenten die vanuit het vwo doorstromen naar het hbo. Het doel van het onderzoek is om instellingen met de verzamelde informatie te ondersteunen in een betere verantwoording van de studielast en tegemoet te komen aan de behoefte in de praktijk aan informatie-uitwisseling en kennisdeling tussen instellingen over studielastnormering. Over bijna alle honderd geselecteerde opleidingen is informatie gevonden en verwerkt. Aangezien het onderzoek een niet-verplichtend karakter had is in de fase daarna het beeld gevormd op basis van ongeveer de helft van de geselecteerde opleidingen. Het onderzoek geeft een doorkijk naar hoe opleidingen hiermee in de praktijk omgaan en welke omstandigheden ze hierbij tegenkomen.

Het onderzoek beschrijft de verschijningsvormen van studielastbepaling van een selectie van opleidingen in het hoger onderwijs, door de opleidingen zelf gekarakteriseerde good practices en informatie en motiveringen voor uitzonderingsbepalingen. Dit onderzoek richt zich op studielastbepaling van modules of programmaonderdelen en niet op de studielast van het hele programma. Voor dit onderzoek is een selectie gemaakt van bijna honderd opleidingen in het hoger onderwijs die, gezien de samenstelling van hun studentenpopulatie, naar verwachting veel ervaring hebben met differentiaties in studielastbepaling. Vanwege een groot aantal deeltijdstudenten of duale studenten, vanwege ervaring met afstandsonderwijs of vanwege de aanwezigheid van veel verkorte routes. Van deze opleidingen is allereerst online informatie verzameld over hun wijze van studielastbepaling. Alle hieruit gevonden gegevens zijn gestructureerd en via een webformulier teruggekoppeld aan de opleiding met het verzoek de informatie aan te passen, aan te vullen en aan de hand van een paar korte vragen hierop te reflecteren. Vanwege het niet-verplichtend karakter van het onderzoek, was de aangeleverde informatie weliswaar fragmentarisch, doch zeer bruikbaar. De resultaten zijn grotendeels gebaseerd op het hoger beroepsonderwijs en leveren een rijk en breed beeld op van verschijningsvormen, goede praktijken en problemen die men tegenkomt bij studielastbepaling.

Dit rapport beschrijft de resultaten van deze inventarisatie, die uit twee onderdelen bestaat: een webinventarisatie en een veldconsultatie bij een selectie van 92 opleidingen in het bekostigd en niet-bekostigd hoger onderwijs (hoofdstuk 5) en een literatuurstudie waarbij gekeken is naar de relatie tussen studenttypen en studie-efficiëntie (hoofdstuk 6) en naar EVC en studielastnormering in het buitenland (hoofdstuk 7). Aan het eind van deze hoofdstukken kan de lezer kennisnemen van een samenvatting van de belangrijkste resultaten. In dit samenvattend hoofdstuk blikken we terug op de belangrijkste bevindingen. De volgende vragen gaven richting aan de informatieverzameling:

1. Welke berekeningsmethoden worden momenteel door instellingen gehanteerd, zowel in het wo en hbo en wordt hierbij onderscheid gemaakt naar type opleiding (voltijd, deeltijd, duaal of verkort), doelgroep en/of onderwijsvormen? Zo ja, hoe zien deze berekeningen eruit en hoe worden deze onderbouwd?
2. Welke systematieken kunnen als voorbeeld worden gebruikt en gedeeld, welke vormen van alternatieve studielastberekeningen bevelen instellingen aan voor flexibilisering van het deeltijd (en duaal) hoger onderwijs en welke onderbouwing is daarvoor geschikt?
3. Welke evidentie of voorbeelden zijn er te ontleen aan de literatuur ten aanzien van de relatie tussen studie-efficiëntie en type student, type onderwijs of onderwijsvorm?
4. Welke voorbeelden zijn er in het buitenland over de wijze van studielastbepaling en het omgaan met EVC en zijn deze voorbeelden toepasbaar op de Nederlandse situatie?

De normering van de studielast is een weloverwogen proces. Eén van de conclusies is dat er weinig detailgegevens beschikbaar zijn over de wijze van studielastberekening uit openbare bronnen. De informatie die we aantreffen was vaak generiek van aard en ging doorgaans niet in op specifieke cursusonderdelen. Uit navraag bij opleidingen bleek dat sommige opleidingen niet altijd in staat waren de berekeningswijze direct beschikbaar te stellen of niet beschikten over concrete handleidingen. Dat gold niet voor alle opleidingen. Deze conclusie betekent niet dat er geen bewuste keuzes zijn gemaakt, doch dat het niet toegankelijk geadministreerd is. Voor zover de informatie wel voorhanden was, kunnen we concluderen dat er over het geheel genomen bewuste en weloverwogen keuzes zijn gemaakt bij de bepaling van de studielast. De mate waarin alle onderwijsonderdelen gespecificeerd worden, het detailniveau, varieert sterk tussen opleidingen c.q. instellingen. Er zijn voorbeelden gegeven waarbij zeer specifiek is berekend hoeveel tijd studenten kwijt zijn aan diverse cursusonderdelen en deze onderdelen ook zijn uitgewerkt in subcategorieën. Niet overal maakte men die keuze. De contacttijd is in alle gevallen die we gevonden hebben genormeerd, soms aangevuld met gegevens over voor- en nabereiding en het maken van opdrachten. Ook de normering van toetsing en stages zijn we meermaals tegengekomen. De normering van zelfstudie is soms gedetailleerd vastgelegd; in een aantal gevallen geeft men daarbij ook aan dat het, naast de feitelijke contacttijd, een globale inschatting is van de tijd die studenten moeten besteden aan voorbereiding en nabereiding van contactonderwijs en het maken van opdrachten. De tabel van de Commissie Wijnen wordt vaak als richtlijn gebruikt. De algemene teneur is wel dat de inschatting van de zelfstudie sterk studentafhankelijk is. Eén persoon merkte op zich uitsluitend te beperken tot de normering van de contacttijd omdat een betrouwbare berekening van de rest van de studielast niet mogelijk is vanwege deze studentafhankelijkheid.

Diversiteit vraagt om een flexibiliteit: er is geen normstudent. De gemiddelde student bestaat niet. Er zijn veel variaties in kenmerken, bagage en attitude; deze kenmerken tezamen zijn bepalend voor het studiesucces. Individuele verschillen zijn groot en studentkenmerken kunnen elkaar onderling versterken of afzwakken. Zo kan bijvoorbeeld werkervaring op onderdelen positief uitwerken, maar tegelijkertijd een gebrek aan een goed aansluitende vooropleiding juist studievertraging veroorzaken. In dit onderzoek is expliciet gevraagd op welke student de opleiding zich richt bij de studielastnormering. Hoewel aan de geselecteerde opleidingen een behoorlijk aantal duale studenten, deeltijdstudenten of oudere studenten studeert en contactpersonen aangeven dat de 'gemiddelde' student niet bestaat, normeert men de studielast vooral op de jongere voltijd student (in het hbo met een havo-vooropleiding).

Zowel uit de inventarisatie als uit de literatuurstudie blijkt dat studenten naargelang hun leeftijd, leerstijl, vooropleiding, attitude en achtergrond verschillende onderwijsbehoeften hebben. Dit alles vraagt om maatwerk en flexibiliteit. Hier is men het over eens. De twee belangrijkste doelgroepen die in dit onderzoek zijn onderscheiden zijn de werkende, oudere studenten en studenten met extra bagage (vwo of een verwante mbo-4 opleiding). Voor een deel spelen verkorte routes en vrijstellingenbeleid in op de onderwijsbehoeften van deze groepen.

Wat vonden we in de literatuur over het studiegedrag en de studiestijl van verschillende typen studenten? De duale student kiest vaker dan andere studenten een ho-opleiding om kennis op te doen dan vanwege status of baankansen. De overwegingen die ten grondslag liggen aan de verkorte trajecten voor studenten die met een vwo-opleiding instromen in het hbo doen recht aan de realiteit: deze groep lijkt makkelijk door het hbo heen te gaan, zegt minder afgeleid te worden, kan goed plannen en is positief over het halen van de eindstreep. Wat zegt de literatuur over oudere studenten? Kiest men op latere leeftijd voor een opleiding in het hoger onderwijs dan is er sprake van een voorsprong in leerstofverwerking. Het aanbieden van flexibel onderwijs voor verschillende typen studenten lijkt dan ook vanuit de literatuur te kunnen steunen op draagvlak. Met de opmerking dat flexibilisering, en zeker als het gaat om een grote mate van zelfsturing in het leerproces, eisen stelt aan de student voor wat betreft planning, discipline, (leerstof)verwerkingsstrategieën en time management.

De WHW geeft ruimte om **verkorte routes** aan te bieden. Recent is met name voor de doorstroom van vwo naar hbo beleid ontwikkeld voor deze verkorte trajecten (zie: Kwaliteit in verscheidenheid, 2011). In deze inventarisatie waren verkorte trajecten onderwerp van onderzoek; niet alleen voor de doorstroom van vwo naar hbo, maar ook voor de doorstroom naar het hbo vanuit mbo-4 en havo; voor de laatste twee groepen vonden we gegevens over deze doorstroom onder bepaalde restricties. Dat hbo-studenten met een vwo-achtergrond een theoretische voorsprong hebben, ervaart men in de praktijk; het blijkt bovendien ook uit de literatuurstudie. Voor een verkort traject dat we vonden voor havisten gaat het om een intensief (versneld) traject voor succesvolle havisten, waarbij geen sprake is van vrijstellingen, maar van een ophoging van de studielast naar meer dan 60 EC per jaar. Mbo-4 studenten dienen in alle gevallen een verwante opleiding te hebben gevolgd om in aanmerking te komen voor een verkort traject. Men ervaart bij deze groep een praktische voorsprong en een theoretische achterstand. Een versnelling van het programma zorgt ervoor dat de studenten hun voorsprong kunnen verzilveren door in dezelfde tijd meer studiepunten te behalen. In de praktijk vonden we ook een meer generiek vrijstellingenbeleid voor mbo-4 en havisten. Een adequate onderbouwing hiervan was niet altijd goed vindbaar.

Voor werkenden speelt een vrijstellingenbeleid op basis van relevante werkervaring. In dit onderzoek hebben we geen goede inkijk kunnen krijgen in de normen die hiervoor gebruikt worden. Wel gaven instellingen aan dat aan de werkervaring stringente eisen worden gesteld. Werkenden beschikken over levens- en werkervaring, over sociale vaardigheden en over meer ontwikkelde metacognitieve vaardigheden waardoor het leertraject anders en efficiënter kan verlopen. Het gaat hier vooral om maatwerkbeoordelingen. Enkele opleidingen verlenen tevens vrijstellingen op basis van EVC-certificaten of gecertificeerde procedures, ook hierbij gaat het om maatwerkbeoordelingen door Examencommissie.

Ook in het **buitenland** lijkt experimenteeruimte in de flexibilisering van het onderwijs een cruciale rol te spelen en levert het inpassen van informeel leren in een formele onderwijssetting de nodige discussie op. Ervaringen in het buitenland kunnen voor Nederland waardevolle informatie opleveren. Good practices die we aantreffen in het buitenland zijn bijvoorbeeld de onderlinge informatie-uitwisseling over het toetsen van EVC en de verbeteringsslagen die dit heeft opgeleverd. Andere voorbeelden hebben betrekking op het gebruik van technologie bij toetsing van EVC, de noodzaak voor professionele ontwikkeling van de docenten op et terrein van informeel leren, van monitoring- en evaluatieprocessen en het gebruik van de uitkomsten. Het 'crediting framework' (Finland) biedt een methode om online studies te erkennen en om de studielast van studenten te evalueren.

Voor duale studenten worden studiebelastingsuren toegekend aan werkplekleren of praktijken. In de literatuurstudie is onder meer gekeken naar de procedure rondom het erkennen van EVC's in andere landen dan Nederland. Ook in andere landen kunnen oudere studenten profiteren van hun werkervaring door het verkrijgen van vrijstellingen voor bijvoorbeeld een stageperiode. Hoe deze procedure precies vorm krijgt, verschilt van land tot land. Aanbevelingen van Deense onderzoekers om op dit gebied best practices uit te wisselen tussen instellingen en te leren van elkaars ervaringen, is een aanbeveling die ook in Nederland ter harte genomen kan worden.

Het niveau waarop binnen de instelling besloten wordt over de studielast varieert. Soms gaat het om stringent instellingsbeleid, soms om opleidingsbeleid. Beide werkwijzen hebben voor- en nadelen. Een centrale sturing kan resulteren in een gebrek aan flexibiliteit en aansluiting bij de inhoud van specifieke opleidingen, een sterk decentrale invulling kan leiden tot willekeur binnen een instelling. Gezien de variëteiten die we tegenkwamen, kunnen we concluderen dat instellingen voldoende ruimte hebben genomen voor een eigen invulling van de studielastberekening. Dat wil niet zeggen dat men niet open staat voor suggesties van buitenaf.

Evaluatie van de studielast waartoe instellingen op grond van art. 7.14 van de WHW verplicht zijn gebeurt vooral op basis van cursusevaluaties. Men vraagt aan de student hoeveel tijd er is besteed aan het studieonderdeel. Soms resulteert dit bovendien in verdiepende gesprekken met studentgroepen en in kwartaal- of jaarrapportages. Indien hiertoe aanleiding is, wordt de studielast bijgesteld. De uitkomsten van de Nationale Studentenenquête worden gebruikt bij de evaluatie van de studielast en bieden een basis om oordelen te vergelijken met andere opleidingen c.q. instellingen. Omdat de vraagstelling in de NSE beperkingen heeft (men vraagt naar tevredenheid, maar krijgt geen beeld over de richting ervan) is het de vraag of deze gegevens alleen voldoende inzicht verschaffen om adequaat te sturen. De helft van de studenten is, volgens de NSE, tevreden tot zeer tevreden over de studielast. Verder worden nieuwe media ingezet om het studiegedrag en de gerealiseerde studielast nog beter in beeld te krijgen. Een voorbeeld hiervan zijn de *learning analytics* waarbij men op basis van het gebruik van elektronische leeromgevingen informatie vergaart over onder andere het studiegedrag, gebruik van het onderwijsmateriaal, gebruik van de digitale leeromgeving, de kwaliteit van de toetsitems en de studievoortgang van studenten. Hoewel hier nog uitdagingen liggen, is het aanbevelenswaardig deze methodiek verder te exploreren om het studiegedrag van studenten beter te begrijpen.

Transparantie over de wijze van studielastberekening is matig. Tijdens de webinventarisatie vonden we in de openbare bronnen relatief weinig informatie over de specifieke studielastbepaling per programmaonderdeel (documentatie die aangeeft hoe men tot de berekening van de studielast is gekomen). Wel troffen we meer globale informatie aan over de indeling van het programma in modules, de spreiding van de studielast over het studiejaar en het aantal contactmomenten. Voor zittende en aankomende studenten en andere stakeholders zou tot aanbeveling strekken meer openheid te bieden over de wijze van studielastbepaling.

De tabel van de commissie Wijnen wordt veel gebruikt, zowel in het bekostigd als in het niet-bekostigd onderwijs. De tabel is voor veel opleidingen c.q. instellingen een hulpmiddel bij het bepalen van de studielast voor zelfstudie. Er is veel behoefte aan positieve handvatten die kunnen worden aangepast aan de eigen specifieke opleidingskenmerken en de studielast te bepalen binnen de eigen keuzes die opleidingen gemaakt hebben. De tabel van Wijnen dateert uit 1992 en bevat indicatoren voor zelfstudie vanuit een traditioneel onderwijsconcept. Deze tabel bevat voorbeelden voor de normering van literatuurverwerking. Maar ook andere onderwijsvormen kunnen hieraan worden toegevoegd. Hierbij kan gedacht worden aan voorbeeldnormen voor digitale onderwijsvormen, nieuwe wijzen van leerstofverwerking en het gebruik van ICT hierbij. Diverse contactpersonen van opleidingen hebben aangegeven prijs te stellen op een aanpassing van deze tabel aan de huidige onderwijsvormen en hiermee te komen tot een handleiding die instellingen kunnen gebruiken als voorbeeld bij de studielastnormering.

Een dergelijke handleiding zou daarnaast ook overzichten kunnen bevatten voor onderwijsvormen die te maken hebben met de grote diversiteit aan studenten, bijvoorbeeld werkplekleren en het kapitaliseren en erkennen van werkervaring. Een van de aanbevelingen in dit onderzoek is dan ook om te komen tot een dergelijk hulpmiddel dat instellingen kan helpen de studielast te normeren en te verantwoorden op basis van breed gedragen inzichten. Dit onderzoek geeft daarvoor de nodige ingrediënten, waarmee instellingen zelf de tabel kunnen uitbreiden en aanpassen of actualiseren.

Er bestaat in de praktijk behoefte aan kennisdeling over studielastnormering. Niet uit onvrede over de huidige gang van zaken, maar voor informatie-uitwisseling, kennisdeling en benchmarking. Diverse betrokken hebben aangegeven dat zij open staan voor voorbeelden bij andere instellingen, zeker als het gaat over flexibele leerroutes. Een dergelijke vorm van kennisdeling kan beginnen met een conferentie waarbij informatie wordt uitgewisseld en knelpunten worden besproken en waarin kennisdeling over dit onderwerp centraal staat.

Bekostigd en niet-bekostigd onderwijs variëren in de samenstelling van de studentenpopulatie. Toch leven ten aanzien van oudere studenten, werkenden studenten, deeltijdstudenten en duale studenten zowel in bekostigd als in niet-bekostigd onderwijs vergelijkbare vragen. Wellicht dat dit rapport ook een aanzet kan geven tot een dialoog tussen het bekostigd en niet-bekostigd onderwijs over aspecten van flexibilisering en de behoefte aan experimenteerruimte bij studielastbepaling voor deze specifieke doelgroepen.

Ten aanzien van de vraag of en zo ja, hoe de **normering van studielast preciezer kan worden vastgesteld** kunnen we concluderen dat het rapport ingrediënten levert voor eventuele aanscherping van de wijze waarop de studielastberekening wordt genormeerd en verantwoord door die instellingen, maar dat normering een zaak van de instellingen is en blijft.

Het onderzoek diende een bijdrage te leveren aan het **stellen van zorgvuldige randvoorwaarden** voor de experimenteerruimte gericht op flexibilisering van het deeltijd (en duaal) hoger onderwijs voor volwassenen. Voor deze randvoorwaarden heeft dit onderzoek geen input opgeleverd. Wel zijn er met het oog op die experimenteerruimte wensen geuit. In de eerste plaats om de experimenteerruimte te benutten voor een meer flexibele uitwerking van studielastberekening (op maat) naar doelgroepen. Ten tweede is er ten aanzien van deze flexibele uitwerking een duidelijke behoefte aan kennisdeling en informatie-uitwisseling van (good) 'practices' tussen instellingen. Ten derde is de wens geuit de kwaliteit van opleidingen te beoordelen op het gerealiseerd eindniveau in plaats van op normering van de studielast.

Bijlage A Studielastbepaling Commissie Wijnen

	<i>Zeer moeilijk:</i>	<i>Moeilijk:</i>	<i>Gemiddeld:</i>	<i>Tamelijk gemakkelijk:</i>	<i>Zeer makkelijk:</i>
Doelen	buitenlands boek	vakartikel, onderzoeksartikel		casebeschrijving krantenartikel	roman
<i>Licht:</i> ▪ globale kennisname ▪ hoofdlijnen kennen	8 pag. per uur	9 pag. per uur	13 pag. per uur	16 pag. per uur	20 pag. per uur
<i>Middelmatig:</i> ▪ beheersen begrippenkader ▪ oefeningen uitvoeren	6 pag. per uur	7 pag. per uur	10 pag. per uur	12 pag. per uur	15 pag. per uur
<i>Zwaar:</i> ▪ tentamen	4 pag. per uur	5 pag. per uur	7 pag. per uur	8 pag. per uur	10 pag. per uur

Wijnen e.a., 1992, p. 48